

גיליון מורחב
במלאת 40 שנה לנפילתו
של שלמה אומן ז"ל עקה"ש
ובסופו רשימת הספרים שנסקרו ב'המעין'

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני

המעין

גיליון 242 • תמוז תשפ"ב
[כרך סב, גיליון ד]

הַמַּעֲיָן

בתוכן:

- 5 יוידע קספר כולכם בדין... ברוך מחיה המתים' / **דבר העורך**
- 7 על שלמה אומן ז"ל
- 11 ביורום הלכתיים ויחסם למציאות / **שלמה אומן ז"ל**
- 16 מכתב בעניין היחס לשירות בצה"ל / **שלמה אומן ז"ל**
- 17 כל קבוע כמחצה על מחצה / **הרב אופיר סעדון**; תגובה: **פרופ' יונתן אומן**,
פרופ' ישראל אומן, **שהם בריס**

איגרות גדולי ישראל

- 26 איגרות רידב"ז אל רש"י הילמן זצ"ל בעל 'אור הישר' / **רבי יעקב דוד וילובסקי זצ"ל** (רידב"ז)
- 29 בעניין קנין בשבת / **הרב שלמה זלמן אורבך זצ"ל**

הלכה ואקטואליה

- 32 חיוב מזונות הילדים / **הרב דוד ברוך לאו**
- 32 קימה לכבוד רבו בזמננו / **שלום ניסים בוזגלו**, **ישי בורנשטיין**
- 47 נספח: **מכתב הרב יצחק יוסף**
- 54 האם מותרת 'המתת חסד' על ידי אמירה לגוי? / **הרב יצחק רונס**
- 54 דינו של בשר מתורבת מביצת תרנגולת או מביצית מופרית של פֶּרָה / **הרב פרופ' ארי זיבוטפסקי והרב יואל קניגסברג**; תגובה: **הרב זאב וייטמן**; תגובת המחברים...
- 65 האם יש מקום לשימוש במכשיר "אמזון אֶקו" ודומיו בשבת? / **הרב איתן קופיאצקי**
- 77 נספח: **מכתב הרב דוב ליאור**

ענייני שמיטה

- 91 חשבונות השמיטה התמוהים בספר כפתור ופרח / **שי ואלטר**
- 91 "בחריש ובקציר תשבות" – שיטת הרמב"ם: שיעור ודברים לזכרו של
- 102 מו"ר הגאון המופלא רבי שלמה פיער זצ"ל / **פרופ' דוד הנשקה**
- 102 ביורום בעניין פירות שביעית בצה"ל / **הרב מרדכי עמנואל**;
- 116 תוספת מאת **הרב אליעזר רייכמן**

ביורוי הלכה

- 126 לבירור המושג התלמודי 'גובהה של עיר' / **פרופ' יוסי כץ**
- 135 'עשר בשביל שתתעשר' רק בצדקה שקעבר למעשר / **הרב מיכאל דושינסקי**

עוד על שיטת הרב שאול ישראלי זצ"ל בפרשת 'האח והאחות' לאור ממצאים חדשים /
140 הרב אורי רדמן

לבוא חמת - 'מעלני אנטוכייה': האם קטנו התרגומים הארצישראלים מפשוטו
של מקרא? / הרב ד"ר מרדכי הלפרין

תפילה ולשון הקודש

156 מיפוי נוסחי התפילה / הרב אהרן גבאי

לשון הקודש או שפה שמית? תורה ומדע בשאלת מוצא הלשון העברית /
185 הרב ד"ר יהונתן וורמסר

תגובות והערות

עוד בעניין פירסום מכתבים אישיים ישנים / הרב עמיחי כנרת; 'מבורכת ה' ארצו' /
196 הרב איציק אמת; תגובה בעניין דרכי פסיקת הלכה / פרופ' אביעזרי פרנקל ...

זיכרון להולכים

הספד על הרב שלמה גורן זצ"ל / הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל

"מה' מצַעֲדֵי גֶבֶר וְאָדָם מֵהַ יָבִין וְדָבָר": דברים לזכר דודי פרופ' יעקב שויקה ז"ל /
204 הרב חיים סבתו

208 משה עבד ה': על סבא הרב פרופ' משה דוד טנדלר זצ"ל / הרב שמואל רפפורט

ארבעה כתרים: מחשבות וזיכרונות לזכרו של רבינו הרב שמחה הכהן קוק זצ"ל /
212 הרב יהושע וייסינגר

על ספרים וסופריהם

שרידים מפירושו למסכת אבות המיוחס לריטב"א או לתלמידו / פרופ' יעקב שמואל שפיגל
218 אקדמות למהדורה מתוקנת של מורה נבוכים בתרגום רבי שמואל אבן תיבון /

240 הרב יהודה זייבלד

255 התרגום החדש לאנגלית של ספר 'שומר אמונים' לרבי יוסף אירגס / פרופ' עווד ישראלי
להגהות על הש"ס מאת הרא"מ הורוויץ מפינסק זצ"ל וילקוט המפרשים החדש' של

מהדורת 'עוז והדר' / הרב יעקב טריביץ

259 קווים לדרכי לימודו ולמדיניותו ההלכתית של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל,
עי"פ הקדמתו לשו"ת 'ביע אומר' / הרב נתן קוטלר

264

274 נתקבלו במערכת

309 רשימת הספרים שנסקרו במדור 'נתקבלו במערכת' בגיליונות 'המעין'

379 רשימת הספרים שנכתבו עליהם מאמרי סקירה וביקורת בגיליונות 'המעין'

388 רשימת המאמרים בכרך סב [גיליונות 242-239]

האם יש מקום לשימוש במכשיר "אמזון אקו" ודומיו בשבת?

הקדמה

חשמל בשבת - סיכום השיטות
איסור השימוש במכשיר ה"אקו" ודומיו בשבת דאורייתא
הפעלת מכשיר על ידי דיבור בשבת
דיבור כמעשה בידיים בשבת
דיבור המביא לידי מלאכה האסורה בשבת
שימוש במכשיר ה"אקו" ודומיו בשבת באיסורי דרבנן
שאלת שאלות מידע ממכשיר ה"אקו" ודומיו בשבת
סיכום
נספח: תשובת הגר"ד ליאור שליט"א

הקדמה

בשנים האחרונות נכנסו לביתם של רבים, בעיקר בארה"ב, מכשירים שמשמשים כ"עוזרים אישיים", כדוגמת מכשיר "אקו", שהוא שמה של העוזרת "אלקסה" של אמזון¹. מכשיר זה "מקשיב" לכל הנעשה בבית, ומגיב לפקודה שנאמרת לו. לדוגמא, אדם אשר יגיד "אלקסה תדליקי את האור" יגרום שהאור יידלק. בעיקרון המכשיר יכול לעשות אין-ספור פעולות, הכל תלוי בשאלה למה הוא מחובר ולמה תיכנתו אותו. החיבור הבסיסי ביותר שהכרחי כדי שהמוצר יפעל הוא החיבור לאינטרנט. מכשיר אלקסה יכול לנגן אין ספור שירים, להקריא חדשות, להציג את תחזית מזג אוויר, לומר מה השעה, לשמש כשעון מעורר ועוד. המכשיר גם מציע ואף ממליץ לחבר את עצמו למכשיר הפלאפון הנייד וליומן האישי ולתזכורות הקיימות בו, כמו כן לחשבון הפרטי באתר אמזון שניתן ליצור בעזרתו רשימת קניות ולהזמין דרכו מוצרים. המכשיר תמיד מופעל ו"מאזין"² לסביבה, כך שיהיה מוכן לפעול כפי שצווה בפנייה אליו. כאשר אדם פונה למכשיר אלקסה ולדומיו נדלקת מיד תאורת לד להראות שהמכשיר מאזין, ולאחר קליטה ההוראה אלקסה אומרת את התשובה או מבצעת את הפעולה.

מכשיר זה מעורר מספר שאלות.

א. האם יש לכבות מכשיר זה בשבת? הרי הוא מקליט ואוגר כל מידע שהוא שומע.

1 מכשיר זה הינו המוצר הנמכר ביותר בשנים האחרונות באתר אמזון שמוכיל במכירות באינטרנט. המכשיר עולה היום סביב 100 ₪ וכבר אינו "מוצר של עשירים" כפי שהיה בתחילת דרכו.

2 נקודה צדדית - המכשיר אוגר את כל אשר הוא שומע לשימוש מאגרי מידע שונים.

ב. האם אפשר להפעיל דרכו מכשירים בשבת? הרי הוא מופעל ע"י דיבור ללא שום פעולה גופנית.

ג. גם אם יוחלט שאין להפעיל בעזרתו מכשירים, האם אפשר להשתמש בו להשמעת תזכורות למיניהן?

חשמל בשבת - סיכום השיטות³

נחלקו הפוסקים בגדר חשמל בשבת. כאשר יש אלמנט מלובן בהפעלת המכשיר יש שאסרו משום מלאכת דאורייתא של מבעיר (מ"ר הרא"ה ק"ק זצ"ל). יש שכתבו שיש בכל סגירת או פתיחת מעגל חשמלי איסור דאורייתא של "בונה" (החזון איש זצ"ל) או "מכה בפטיש" (מ"ר הגר"א וייס שליט"א). יש שהסיקו שאין בהפעלה חשמלית איסור דאורייתא אלא איסור דרבנן של מוליד (מ"ר הגרשז"א זצ"ל)⁴.

עם כל זה כותב הרב ישראל רוזן זצ"ל:

יהיו המלאכה או מקור האיסור אשר יהיו - מוסכם על כל פוסקי ההלכה בכל העולם כי אסור להפעיל מכשיר חשמלי כלשהו **בידיים, בכוונה ולצורך**. איסור זה הוא על עצם הפעלת המכשיר החשמלי, גם אם אינו גורם תוצאה של אחת מל"ט אבות המלאכה. למשל, עצם הפעלת מאוורר, מזגן, טלפון, מכשיר דיגיטלי כלשהו - אם היא בידיים ולצורך - אסורה בלא ספק.

האם הפעלת מכשיר על ידי דיבור אסורה?

איסור השימוש במכשיר ה"אקו" ודומיו בשבת דאורייתא

לפני שנעיין האם מותר לבקש ממכשיר ה"אקו" לעשות פעולות בשבת, עלינו לדון האם יש במכשיר עצמו תכונה שתאסור את השימוש בו. מבחינת מלאכת מבעיר אין במכשיר ה"אקו" בעיה משום שאין בו שום גורם שמתלבן. כמו כן משום בונה גם אין בעיה משום שמדובר על מכשיר שתמיד מופעל ואין בהפעלתו סגירת מעגל חשמלי. ואין להקשות שישנם מעגלים אלקטרוניים זעירים שמתחברים ונפתחים בחלקיקי שניות, מפני שכבר כתב על כך בשו"ת מנחת אשר (חלק א סימן לב): "אין בהם כל נפ"מ ותוצאה חשובה וניכרת, ואין זה דומה לבונה כלל".

3 עיין עוד במאמרו של הרב ישראל רוזן זצ"ל, 'חיישנים אלקטרוניים בשבת' תחומין לו עמ' 153.

4 לדעת הגרנ"א רבינוביץ' זצ"ל אין לאסור חשמל מדאורייתא אלא במקרים שהתוצאה היא אחת מל"ט מלאכות שבת. וכך כתב באמונת עתיך' גיל' 104 עמ' 67 'בדין חיישנים': "עצם השימוש בחשמל, ואפילו במקום שמעגלים חשמליים נסגרים כאשר נעשות פעולות שאינן מוגדרות מלאכות, ודאי שלא נאסר מן התורה, אבל יש מקום לאסור אותו מדרבנן משום עובדין דחול".

ואף משום מכה בפטיש אין לאסור הפעלת מכשיר שתמיד מופעל ורק מתחברים ומתפרקים בו מעגלים זעירים ואף נדלקות בו נורות לד למיניהן שאין בהן צורך כלל למפעיל, כדוגמת נורות לד⁵ במכשיר סלולרי שמופעלות לצורך הצגת רמת הקליטה של הפלאפון, כפי שכתב במנחת אשר (שם):

נראה פשוט דבכל הנ"ל אין מכה בפטיש. ובאמת אם מצד מכה בפטיש באנו עליו, מובן ביותר דאין גדר מלאכה כלל במה שנעשה כאילו מאליו ללא כוונה וללא מעשה מסויים ואין בו כל קיום ותוחלת.

גם עצם "הכנסת" זרם חדש למכשיר אינו בעיה, כפי שכתב מו"ר הרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל (מנחת שלמה חלק א סימן ט) בנוגע להכנסת זרם חדש למכשיר חשמלי:

פשר דשפיר חשיב בכה"ג כמכה בפטיש... לכן אפשר דבכל פעם שמכניס לתוך המכונה זרם הרי זה חשיב כאילו הוא גם גומר אותו בכך לעשותו כלי...אך אפעי"כ יותר נראה דמכה בפטיש היינו דוקא כשחסר עדיין תיקון שהאומנין רגילים לעשותו ונשאר כך בתיקון זה לעולם... ומכל דברי הפוסקים [מוכת] דמלאכת מכה בפטיש היינו דוקא בכה"ג שהוא ממש גמר מלאכה, וגם יותר נראה דהחשיבות של מעשה רב הוא לא בגלל התוצאות אם הן חשובות או לא, כי אם מפני שהמעשה עצמו יש בו טורח גדול לעשותו או שהתיקון נשאר בו לעולם, וכאן בהכנסת זרם אף שהתוצאה מפעולה זו חשובה מאוד מ"מ כיון שהוא כבר ערוך ומתוקן לכך ומצד עיקר המעשה הוי ליה רק **מילתא זוטרתא וגם לא מתקיים ורגילין לעשותו תדיר בכל עת ובכל שעה, מסתבר שאין זה חשיב מכה בפטיש.**

כך שברור שכאשר אדם מכניס זרם למכשיר שיש בו כבר זרם אין בו משום מכה בפטיש.

העולה מכל דברינו שאין בשימוש במכשיר ה"אקו" איסור דאורייתא לכל הדעות.

הפעלת מכשיר על ידי דיבור בשבת

בהלכות שבת מצאנו שתי הלכות הנוגעות לעשיית מלאכה על ידי דיבור. הראשונה בהלכות מחמר, בה אסורה כל הנהגה ואמירה לכל בעל חיים שגורמת לעשיית מלאכה (שולחן ערוך אורח חיים סימן רסו סעיף ב), והשנייה באמירה לגוי שגורמת לעשיית מלאכה (שולחן ערוך אורח חיים סימן שלד סעיף כו).

5 כן במכשיר האקו יש נורות לד שנדלקות כאשר המכשיר מגיב למדבר אליו, אך אין צורך ממשי בנורות הלד הללו אלא הם רק ליפוי ולהרהיב את המשתמש.

וכך פסק השולחן ערוך:

יכול לומר בפני גוי כל המכבה אינו מפסיד, אף אם אינו מזומן כאן יכול לקרותו שיבוא אף על פי שוודאי יכבה כשיבוא.

ומבאר המשנה ברורה (שם ס"ק סז): "כיון שאינו אומר לו כבה". כלומר, אמירה ישירה, כציווי לגוי לעשית מלאכה אסורה מדרבנן, אך דיבור בקול רם לחלל החדר כך שהגוי ישמע את דיבורו מותרת. לענ"ד סיבת החילוק בין סוגי הדיבור נובעת מוודאות עשיית המלאכה. כאשר המעשה ייעשה בוודאות, כדוגמת דיבור ישיר לגוי שיש בו בקשה ישירה, הדבר אסור. כמו כן במחמר, הבהמה פועלת מתוך כך שהיא מאולפת לבצע פעולה בשמיעת קול הציווי, דבר שבעצם הוא ציווי ישיר. חילוק זה חשוב לדברינו לקמן.

מתוך כך נשאלת השאלה, האם כל דיבור שמביא לעשייה ישירה אסור? ואם נכריע שהוא אסור, האם הוא אסור ברמה של מעשה בידיים, או ברמה פחותה מכך?

דיבור כמעשה בידיים בשבת

הרב רוזן במאמרו 'מיקרופון ורמקול בשבת' (תחומין טו עמ' 367) דן בהגדרת דיבור כמעשה:

לענ"ד נ"ל להציע ולומר כי יש מקום להחשיב הבל פה, ואולי גם דיבור, כמעשה האדם, דווקא אם אחז בחפצא.

כלומר, רק במקרה שמעשה הדיבור מצורף למעשה פיזי כלשהיא ניתן להחשיבו כמעשה, אך דיבור לבדו בלי שום מעשה פיזי אינו נחשב כמעשה. ומחדד הרב:

עלה בדעתי לחדש... אם רק מדבר כדרכו, ללא נשיפה בכח, לבי אומר לי שאין בהרעדת האויר וביצירת גלי קול משום מעשה לעניין דנימא "כוחו כגופו" לחיוב באיסורי שבת. אמנם לא מצאתי לי ראייה, אך, כאמור נראה לי מסברא לחלק בהכי. לענ"ד יש להחשיב את גלי הדיבור כמו חום הנפלט מהגוף או אנרגיות אחרות הנלוות לפעולות שונות של האדם, ומעולם לא שמענו שהוא חייב בגינן.

וממשיך הרב רוזן ומבאר:

ואין להקשות מהא דמחמר בקול אחר בהמתו בשבת לוקה, וכן דנים לענין מנהיג בכלאיים בדיבורא בעלמא, דהתם האיסור מוגדר בהא דאזלא מחמתיה, ופשיטא דהבהמה הולכת מצד עצמה ואין קולו דוחף אותה ואע"פ כן חייב, דזו הגדרת האיסור. ופשוט.

6 וכן מצאתי חילוק זה בשו"ת אבני נזר (חלק אורח חיים סימן קצו אות ג) ובאגלי טל (חורש אות ח).

הרב רוזן מסביר שבמחמר הסיבה לאסור את פעולת הדיבור היא שהדיבור מביא לידי מעשה ישיר, כלומר אף על פי שהדיבור אינו "דוחף" את בעל החיים פיזית הוא גורם לתוצאה פיזית, ודיבור כזה אסור.

נחدد את דברי הרב רוזן: דיבור לכשעצמו אינו בגדר מעשה פיזי כל עוד הוא אינו בא ביחד עם מעשה פיזי שקשור לדיבור, ודיבור שמביא לתוצאה ישירה אסור מגדר של מחמר.

העולה מדברים אילו שעצם הדיבור בחלל החדר כך שמכשיר ה"אקו" שומע ומלקט מידע אינו אסור, אך פנייה ישירה למכשיר שתגרום לו לעשות מלאכה אסורה, מפני שזה דומה להפעלה בידיים.

בתשובה לשאלתי בנידון דידן למו"ר הג"ר יעקב אריאל שליט"א, השיב בדברי האבני נזר (חלק אורח חיים סימן נז אות א) וכתב לי: "מדבריו עולה שדיבור נחשב כמעשה בידיים לכל דבר". וזה לשון האבני נזר:

אשר תמהת במכבה ומבעיר ברוח פיו למה חייב חטאת, מה שנא ממחמר בריש פרק מי שהחשיך דמקשה רבא לרבה בר חנא דמחייב חטאת הא לא עביד מעשה בגופו, ופירש רש"י מחמר בקול, והכא נמי במכבה ומבעיר ברוח פיו.

הוא שיבוש גדול, שהרי הוא פעל הכיבוי וההבער שהם מעשה, ובמחמר שהבהמה עשתה המלאכה והוא פעל רק הקול לא הוה מעשה, מה שאין כן במכבה ומבעיר מה נפקא מינה במה כיבה והבעיר. ואם היה סבירא ליה דלא חשיב מעשה דידיה, עדיפא היה לך להקשות דלא עבר על לאו כלל, דבשבת לא תעשה מלאכה כל העושה בו מלאכה כתיב. אך באמת חשיב מעשה ברוח פיו כדחזינן (בבא קמא יז, ב) תרנגול ששיבר כלים ברוח שבכנפיו לסומכוס משלם נזק שלם ולדידן דצורות חצי נזק גם זה חצי נזק, מכל מקום חזינן דחשיב כוחו, וכוחו כגופו דמי, (צא, א) תקע באוזנו וחירשו פטור משום דאיהו אבעית נפשיה, אחזו ותקע באוזנו וחירשו חייב. הרי דרוח פיו חשיב מעשיו. ואל תטעה בלשון רש"י ז"ל דחייב על האחזיה, שהרי רישא תקע באוזנו וחירשו אי לאו דאיהו אבעית נפשיה היה חייב, הנה דרוח פיו חשיב כוחו.

ודברים אלו לא ניתנו לכתוב לרוב פשטותם. וסיימת בדבריך שלא מצאת בשום ספר שיתעורר על זה, חלילה וחלילה שימצא כזה בשום ספר.

העולה לנו מכל הנ"ל, שפנייה ישירה לכל דבר בכלל ולמכשיר בפרט שתגרום לעשיית מלאכה, אסורה, מפני שזה זהה להפעלה בידיים.

בחסדי שמים בלומדי בסוגיית מחיקת שם הוי"ה מצאתי את תשובת האגרות משה (יורה דעה חלק א סימן קעג) שכבר בשנת תשי"ז נשאל את שאלתנו, וכתב: ואם יש מכונה כזו שבדיבור נעשה מלאכה ע"י המכונה, וכן במה שבצילו שנופל על מכונה כזו שנעשה ע"י זה מלאכה, ודאי אסור לעשות זה בשבת ויו"ט, ואף בלא מתכוין אם הוא פסיק רישיה אסור.

אף שהאגרות משה לא הסביר את סברתו, ברור מדבריו שהוא ראה בהפעלת מכשיר בדיבור כפעולת הפעלה פיזית, כמעשה ממש. כך שגם אם אין שום מלאכה שנעשית ממעשה הדיבור - עדיין עצם הדיבור נחשב כאילו האדם מפעיל את המכשיר בידיים.

קיים עוד חילוק בין אמירה לנוכרי ומחמר לדיבור למכשיר. באמירה לנוכרי או מחמר תמיד יש סיכוי, אף קטן, שהנוכרי או בעל החיים לא יקיימו את דברי המדבר. לעומת זאת בדיבור למכשיר המכשיר בוודאות יעשה את המוטל עליו. אין למכשיר "רצון" להחליט אם הוא מקשיב או לא. לכן אמירה כזאת שתיעשה בוודאות מוחלטת, בלי שום סוג של "הרהור" חיצוני שיכול לבטל את בקשת האמירה ולהביא לאי ביצועה, אסורה בשבת, מפני שהיא כמעשה בידיים ממש. כן ניתן להסיק מדברי הגר"ש ישראלי זצ"ל בספר שערי שאול על מסכת שבת (שיעור לב, אות ה, ד"ה חיוב מלאכת מחשבת בכח אחר מעורב בו):

נראה לפענ"ד לפרש דברי הרמב"ן על פי דברי הגמרא בבא קמא ס' א', דאסיק רב אשי בחילוק בין ליבה וליבתו הרוח לבין זורה ורוח מסייעתו, דלענין שבת מלאכת מחשבת אסרה תורה. ופירש רש"י (שם ד"ה מלאכת מחשבת): דנתקיימה מחשבתו דניחא ליה ברוח מסייעתו. ועין שם בתוספות ד"ה רב אשי, שכתבו וזה לשונם: "ולהכי חייב בגרימת זרייה זו, אבל עושה מעשה זרייה בפני עצמו לא הוי". עכ"ל. אם כן יש לומר דזוהי כוונת דברי הרמב"ן, דהיכא דכובש אותה תחת ידו ואין לה רצון עצמי הוי כמו זורה ורוח מסייעתו, דשפיר יש לחייב לענין שבת אף על פי שמצידו אינו אלא גרמא, דבשבת מחייבין כהאי גוונא גם אגרמא כל שנעשית מחשבתו. אולם במחמר בדיבור, שמעורר הבהמה לעשות והבהמה עושה אדעתה דנפשה, יש לומר דלא שייכת מלאכת מחשבת, דלא מכח מחשבתו נעשה הדבר אלא מכח מחשבת הבהמה לדעתה, ועל כן לא שייך בזה למימר איתעבידא מחשבתיה, דהוה כאילו אחד ירצה שהשני יעשה דוודאי לא שייך לחייב הראשון מדין איתעבידא מחשבתיה. והכי נמי כל עוד הבהמה עושה מכח עצמה ודעתה לא הוי מלאכת מחשבת דאדם, אף על פי שניחא ליה שתעשה זה.

כאן המקום להביא את דברי הגרנ"א רבינוביץ' זצ"ל (במאמרו 'הפעלה חשמלית בשבת ע"י חיישנים, דיבור או מחשבה' תחומין לו עמ' 146), שדן בשאלתנו וכתב:

ברם יש כבר היום תוכנות שניתן להפעילן בדיבור. המפעיל אומר בקול רם מילים מסוימות למחשב ועל ידי כך התוכנה שכבר הוכנסה למחשב מופעלת... יש לדון האם שייך לומר גם על דיבור שזו דרך עשיית מלאכה. והביא מתשובתו לשואל (שיח נחום סי' כה):

יש דברים שהן אסורין בשבת אף על פי שאינם דומין למלאכה ואינן מביאין לידי מלאכה. ומפני מה נאסרו? משום שנאמר: "אם תשיב משבת רגליך עשות חפציו ביום קדשי", ונאמר: "וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך וְדָבַר דָּבַר" (ישעיה יח, ג). לפיכך, אסור לאדם להלך בחפציו בשבת, ואפילו לדבר בהן, כגון שידבר עם שותפו מה ימכור למחר או מה יקנה, או היאך יבנה בית זה, ובאי זו סחורה ילך למקום פלוני - כל זה וכיוצא בו אסור, שנאמר "וְדָבַר דָּבַר" - דיבור אסור והרהור מותר. ומסיק הרב רבינוביץ' בהמשך המאמר:

מעתה דיבור המורה למחשב להפעיל מלאכות שונות לא יהא פחות מדיבור של חפצי חול שאסור.

אך תמה שם אם יש מקום לאסור דיבור למכשיר שאינו עושה שום מלאכה אסורה:

והנה הגמרא (שבת יח, א) דנה האם נצטוינו על שביתת כליו של אדם בשבת גם כשהוא עצמו אינו עושה כלום, ומסבירה שנחלקו בכך בית שמאי ובית הלל: "לבית שמאי, בין דקעביד (הכלי) מעשה בין דלא קעביד מעשה - אסור; לבית הלל, אע"ג דקעביד מעשה - שרי", כי לבית הלל לא נצטוינו על שביתת כלים. מעתה, אם נגזור רק לאסור פעילות של מחשב המופעל בדיבור בלבד, ואין האדם עושה שום מעשה אבל המערכת כולה עושה מלאכות ממש, יש מקום לאסור גם לבית הלל, אבל אם נגזור גם על דיבור בלבד במקום שאין נעשית מלאכה כלל בכלי הרי זה תמוה גם לבית שמאי, ובפרט למבואר בגמרא שבת (יט, א) שאפילו בית שמאי לא גזרו אלא במקום שיש מלאכה דאורייתא.

מדברים אילו עלינו לדון בשאלה אחרת, מה הדין אם נבקש מהמכשיר לעשות מעשה שאינו מלאכה אסורה בשבת.

דיבור המביא לידי מלאכה האסורה בשבת

לפני שנמשיך בביורור שאלתנו, יש מקום להביא דוגמאות מחז"ל שאכן דיבור ואף מחשבה שמביאים לידי מלאכה האסורה בשבת הם כמעשה בידיים ממש.

כתב בספר חשוּקי חמד (שבת דף קנג עמוד ב):

מבואר במושב זקנים (במדבר יא, ח) שהמן במדבר היה מתבשל על פי דיבור, וז"ל: ותימה, הא כתיב 'והכינו את אשר יביאו... את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העודף' וכו', אלמא היה נאפה המן ומתבשל. ואין לומר לאו דוקא אפו אלא תחשבו עליו, ולדבר המתבשל למה היה אסור בשבת לחשוב עליו שיש בו טעם תבשיל, וי"ל דכיון דלא היה מתהפך אלא על פי דיבורו לתבשיל, חשוב תיקון. עכ"ל. משמע שאסור מהתורה לבשל את המן על ידי דיבורו, ואולי אף חייב חטאת על הדיבור שעל פיו היה מתבשל בשבת. והוא חידוש גדול שיש במחשבה אסור תורה. ובמאמרו של הרב רוזן המובא לעיל ('מיקרופון ורמקול בשבת') הביא מדרש אחר שהמן שירד במדבר נאפה והתבשל לא על ידי הדיבור אלא על ידי המחשבה, ויש בכך סוג של ק"ו לחומרא, אם מחשבה מביאה לידי מלאכה אסורה ק"ו שדיבור מביא לידי מעשה אסור:

אכן יש להביא כדמות ראה לאידך גיסא, לחומרא, ועדיפא מיניה. מצינו בכלי חמדה על התורה פרשת בשלח דן כדרכו בפלפולא חריפתא לענין מלאכת שבת במחשבה, והביא מירושלמי ביצה דיליף בישול ואפייה דהוו מלאכה במשכן מהא דקאמר משה לישראל במן "את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו", והרי לפי המדרש בספרי "לא היה נאפה ומתבשל כלל בקדירה, רק דע"י המחשבה שחישב עליו אדם נעשה אפוי או מבושל", ומה האיסור בכך? ומשמע דמלאכות שבת אסורות גם ע"י מחשבה. ולהלן שם חילק בין שבת ליו"ט, דבשבת החיוב לשבות דומיא דהקב"ה ששבת במחשבה, שהרי העולם נברא במחשבתו יתברך⁷.

7 לענ"ד במשפט האחרון יש נקודה מהותית והבנה חדשה במילים "מלאכת מחשבת", שעשויה להיות בסיס למאמר הזה ולמאמרים דומים על מחשבה המביאה לידי מעשה בשבת, ויש לעיין ולהאריך בזה לאור השינויים הנעשים בעולם. כמו כן יש לדון בהגדרת חברי ורעי הרב יהודה ראק שליט"א, בספרו 'כל מלאכה', שכתב בהגדרה של מלאכת מחשבת שאותה אסרה התורה: "הצורך להתפנות מהעיסוק בצרכי האדם... תיקון הוא פשוט האפיון הבסיסי ביותר של העיסוק בסיפוקי האדם. האדם אינו בורא יש מאין, לכן עיסוק בסיפוק צורכי האדם מתקיים תמיד בשינוי צורתם של משאבים טבעיים לשם שיפורם והתאמתם לצרכיו, ועיסוק זה הוא שנאסר. וזהו הרקע לאופי הקיומי היסודי של מעשה מלאכה שממנו נגזרים כל דיני מלאכת מחשבת". מהגדרה זו יש מקום

הנה לנו ראייה שמחשבה שיכולה להביא לידי מעשה פיזי אסור.

עוד מקור בחז"ל לעשיית מלאכה על ידי דיבור נמצא בבבלי סנהדרין (קא, א): "ולוחשין לחיטת נחשים ועקרבים בשבת". כן פסק להלכה השולחן ערוך (אורח חיים סימן שכח סעיף מה). ומבאר הלבוש (שם) שאף על פי שהלחישה גורמת לשיתוק הנחש כך שהוא לא יכול לזוז, והיה מקום לאסור משום מלאכת צידה, הדבר מותר מפני שאין זו הדרך בו צדים. מדבריו ניתן לדייק שלא עצם עשיית המלאכה בפה היא הפוטרת, אלא שאין דרך עשיית המלאכה בפה. עולה מדבריו שאם עשיית המלאכה בפה הייתה הדרך בה עושים את המלאכה הדבר היה אסור. לעומת זאת המשנה ברורה (סימן שכח ס"ק קמג) מפרש את טעם ההיתר משום שאין זה צידה טבעית אלא על ידי כישוף, אך אם הדיבור הוא מעשה טבעי יתחייב במלאכה.

מעין מחלוקת זה מובאת ביביע אומר (חלק א אורח חיים סימן יט אות ח). הרב עובדיה רצה להביא ראייה שיש לחייב על דיבור מדברי שו"ת הלכות קטנות (חלק ב סימן צח) וספר מעשה רוקח (הלכות שבת פרק כד הלכה ז) שכתבו שההורג על ידי הזכרת השם המפורש חייב משום שדיברו מביא לידי מעשה ישר, ולכן יהיה חייב בדיבור כעין זה אף בשבת. אלא שהוא הביא את דברי החתם סופר (חלק ו סימן כט) שמשמע מדבריו שאין לחייב בשבת על מעשה שנעשה בדיבור. ולכן סיכם הרב עובדיה שיש לחלק בין דיבור שפועל בדרך הטבע לדיבור שאינו בדרך הטבע. מכל זה ניתן לומר בביור שמלאכה שנעשית על ידי דיבור בצורה טבעית אסורה בשבת, אלא שעדיין נשאלת השאלה האם ניתן לבקש ממכשיר ה"אקו" לעשות פעולות שאינן מלאכות כלל, כדוגמת רישום ביומן, יצירת רשימת קניות, ביצוע הזמנה, ואף השמעת שירים או מענה על שאלה כלשהי בעקבות חיפוש תשובה באינטרנט. האם יהיה מותר לעשות פעולות אסורות מדברי סופרים? ואף שאסור לבקש מנוכרי לעשות איסורי דרבנן שלא לצורך, הרי מצאנו לעומתו שהאיסור לחמר חל רק על מלאכות דאורייתא שאסור לאדם לעשות בעצמו בשבת, ואילו מלאכות שאסורות מדרבנן אין בהן איסור מחמיר.⁸

שימוש במכשיר ה"אקו" ודומיו בשבת באיסורי דרבנן

ראשית עלינו להדגיש, כפי שצינינו לעיל, שכל דיבור שמביא לידי מעשה ישר

לדון לאסור כל מחשבה או דיבור שגורמים להתאמת משאבים לצרכי האדם. ויתכן שבעקבות פיתוח הטכנולוגיה יהיה לנכון לסנהדרין לדון ולחדד מהי ההגדרה המדויקת ביותר והשלכותיה, כדי לשמור על צביונה של השבת כפי שהיא היום.

8 כן נפסק בשמירת שבת כהלכת (מהדורה חדשה, מבוא להלכות שבת ב, פרק כז סעיף ד).

הוא כעשיית המעשה בידיים, כך שכל דיבור שיביא לידי מעשה אסור מדרבנן גם כן אסור, מפני שאין זה כאמירה לנוכרי או מחמר לבהמתו בהם סוף סוף היהודי עצמו אינו עושה את המעשה האסור, מה שאין כן בדיבור שמביא למעשה ישיר שהמעשה נעשה על ידו וכאילו עושה אותו בידיים ממש. עוד יש להוסיף כפי שכתב הרב רבינוביץ' ש"דיבור המורה למחשב להפעיל מלאכות שונות לא יהא פחות מדיבור של חפצי חול שאסור", כלומר שיש לאסור את השימוש במכשיר בכל דיבור שעניינו חול משום "ודבר דבר". לכן אסור להשתמש במכשיר לצורך דברים שהם בגדר "עובדין דחול", כמו רישום ביומן, יצירת רשימת קניות, ביצוע הזמנת קניה של מוצר וכד'.

בנוגע להשמעת שירים כבר פסק השולחן ערוך (אורח חיים סימן שלח סעיף א): "השמעת קול בכלי שיר, אסור". ומדגיש הרמ"א (שם) שאף השימוש בכלי המיוחד להשמעת קול אסורה: "ואסור להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת, אף על פי שאינו מכוין לשיר, מ"מ הואיל והכלי מיוחד לכך, אסור". לכן יש לאסור להשמוע שירים מהמכשיר "אקו" מפני שזהו כלי המיוחד גם להשמעת שירים. ואין להקשות מדברי השולחן ערוך בסעיף הבא שכתב: "יש מתירים לומר לגוי לנגן בכלי שיר בחופות", ומסביר המשנה ברורה (סימן שלח ס"ח):

דאיסור השמעת קול בכלי שיר אינו אלא איסור דרבנן גזירה שמא יתקן כלי שיר, ואמירה לגוי ג"כ אינה אלא איסור דרבנן, והוי שבות דשבות, ובמקום מצוה היא, דאין שמחת חתן וכלה אלא בכלי שיר, ושרי.

מתוך דברים אלו משמע לכאורה שיהיה מותר להשתמש במכשיר הנ"ל להשמעת שירי שבת לקיים מצוות עונג שבת. דברים אלו דומים למה שכתב מרן הראי"ה קוק זצ"ל (אורח משפט אורח חיים סימן עא) כאשר דן בשימוש במיקרופון:

והנה השאלה מתחלקת עוד בין השימוש במגפון בשביל השיר של המקהלה בתפילה, ובין השמעת הדרשה של הדרשן. דבמשמיע קול הרי נחלקו באיסורו בגמרא עירובין ק"ד א' אם כל אולודי קלא אסור או דלא אסור כי אם קול של שיר, וע"כ זימרת המקהלה שהוא קול של שיר בודאי אסור ע"י המגפון שהרי משמיע קול שיר ע"י כח הכלי אפילו בלא האיסור של הזרם החשמלי. אמנם לעניין הדרשה יש לומר ששם אין הכוונה עניין השיר והנגינה של הדרשן, אף על פי שלפעמים גם בזה מתכוונן להעיר לב השומעים, מ"מ אולי אין זה בדרך כוונה עיקרית אלא צדדית, ויש לומר שהגברת הקול של המגפון עיקרה הוא בזה בשביל קול הדיבור ולא קול הנגינה. מ"מ גם אם נאמר כן הרי קיי"ל הגהת הרמ"א, בשו"ע או"ח סי' של"ח דבכלי המיוחד לכך אסור בכל השמעת קול, ואין לך כלי מיוחד לכך

כמו המגפון. וגם יש לומר דההיתר של אולודי קלא בקול בעלמא, שלא בדרך שיר שייך רק בקול שאין בו דיבורים, אבל אולודי קלא חשוב כזה כמו הדיבורים שבאים ע"י המגפון יש לומר שזה חמור לא פחות מהשמעת קול של שיר, ועכ"פ משום כלי המיוחד לכך בודאי יש לחוש. אלא שהיה מקום להתיר במקום מצוה אם נאמר שהאיסור בזה הוא רק משום עובדין דחול ולא משום שבות ממש. וכמו שכבר העיר בזה בביאור הלכה למשנה ברורה שם. וכל זה היה שייך רק אם לא היה כאן חשש הבערה בשבת ומוליד ביום טוב, אבל כמש"כ שיש כאן חשש זה על כן לא נראה לענ"ד להתיר זה, לא מיבעי בשביל הזימרה, דיש בזה בוודאי משום משמיע קול של שיר, אלא אפילו בשביל הדרשה גם כן שומר נפשו ירחק מזה.

מהבנתי הדלה בדברי הרב קוק עולה שיהיה מותר להשתמש במכשיר ה"אקו" לשירי קודש או שיעורי תורה וכל דבר אחר שיכול לענג את השבת, כל עוד המכשיר אינו עושה אחת מהמלאכות האסורות מדאורייתא או מדרבנן, מפני שאין בו חשש של הבערה ויש כאן צורך מצוה. אך כפי שסיים הרב קוק "שומר נפשו ירחק מזה" מפני שיש כאן זילות השבת. כך נראה לכאורה, אך אדגיש שוב ושוב **שאיני ראוי לפסוק כך לכלל הציבור.**

בעקבות דברים אלו יש להביא את דברי הביאור הלכה (סימן שלח ד"ה הואיל והכלי) בנוגע להקשה על דלת בכלי מיוחד לכך וצילול בענבל בשבת:

דהא דפסק רמ"א דבכלי המיוחד להשמיע קול אסור, לאו משום דהוא שבות גמור, אלא משום דמיחזי כעובדא דחול... דשבות מותר לצורך מצוה, והיינו דבר שהוא רק משום עובדא דחול... וא"כ בענייננו כשאנו יכול לכנוס לביתו בלילה לישן אין לך צורך שבת יותר מזה... **אך כל זה כתבנו למצוא אופן במקום הדחק**, אבל לכתחילה צריך לזרז את עצמו שלא יבוא לזה, **וגם בדיעבד אם יכול למשוך את החוט ע"י איזה שינוי טוב יותר שיעשה כן...** היוצא מכל זה דלמתוח החוט של ענבל בשבת מבואר בכמה אחרונים בהדיא... לאיסור, אך כשאנו יכול לכנוס לחצרו לישן בלא זה נוכל לסמוך להקל משום כבוד שבת. אך למתוח חוט הענבל שעשוי בביתו כדי להשמיע למשרתת **אין להקל בזה כלל, דאפשר לו בלאו הכי, ויש בזה זילותא דשבת.**

כלומר, לפני שמתירים משהו כדי לענג את השבת עלינו לחשוב האם העונג הזה אינו גורם לזילות השבת.

מן הראוי להביא כאן את דברי הרב אלישיב קנוהל זצ"ל במאמרו "הפעלת חיישנים חשמליים בשבת" (תחומין כג עמ' 286):

אדגיש שוב, שכל מה שכתבתי הינו העלאת הנושא לדיון. פוסקים

מוסמכים יכריעו למעשה, כי יש לדבר השלכות רבות על אורחות חיי כלל ישראל בשבת, ואין זה ראוי שכל רב יגבש מדיניות עצמאית בנושא כעין זה. **לכן אדגיש שוב שאיני ראוי לפסוק כך לכלל הציבור, אך הגיע היום, והדברים צריכים הכרעה.**

שאלת שאלות מידע ממכשיר ה"אקו" ודומיו בשבת

עדיין עומדת השאלה האם מותר לשאול את מכשיר ה"אקו" שאלות מעין 'מה תחזית מזג האוויר להיום'. לכאורה ממה שנאמר לעיל ניתן להבין שבקשה שאין לה הגדרה של "עובדין דחול" ו"דובר דבר" אין מקום לאסור, הרי אין כאן שום מעשה אסור. כך ניתן להבין מתשובתו של הגר"י זילברשטיין שליט"א לשאלתי על שימוש ב"אקו". הרב זילברשטיין הפנה אותי למה שכתב בספרו חשוקי חמד (שבת דף קנג עמוד ב) על שימוש בטלפון שמדברים אליו והוא מטלפן ומחייג:

מצאנו בכלאים שהמנהיג בקול זוג בהמות שאינן ממין אחד עובר על איסור כלאים, וז"ל השו"ע (יו"ד סימן רצו סעיף יא): "הנהיגם כאחד ואפילו בקול חייב [משום כלאי בהמה]. גוי המנהיג בכלאים מותר לישראל לפרוס לו שלום או לדבר עמו בקול רם, דלא חיישינן שמא ילכו הבהמות משום קולו, דבכל האיסורים דבר שאינו מתכוין מותר אם אינו פסיק רישיה. אבל אם הישראל הולך עם הגוי בדרך, ומשא של הישראל על העגלה של הגוי שמנהיגם כלאים, לא ילך הישראל בסמוך לעגלה, דלפעמים העגלה נכבשת והוא יצעק ואסור משום מנהיג כלאים". עכ"ל. וכן מי שצועק על בהמה כשהיא הולכת עם משא כתב המ"ב (סימן רסו ס"ק א) שהוא עובר על מחמר. אולם בענייננו יש מקום לומר שאין בזה חיוב תורה, כיון שהאיסור של הטלפון הוא משום מלאכת בונה, ולא מצאנו בונה בקול, ובמשכן ודאי לא היה בונה בקול. ואולי הוי רק גרמא בעלמא. וצ"ע.

אלא שיש מקום לאסור אם הדבר יביא לזילותא דשבת, ואין זה רחוק לשער שכן הוא כדברי הגרש"ז א צ"ל (מנחת שלמה חלק א סימן ט): "מפורש הוא בשו"ע דבכל מקום שיש השמעת קול איכא זילותא לשבת". וכן כתב **הדגיש** הגרש"ז א צ"ל (שם) בסוף דבריו בנוגע לשימוש בטלפון ומגביר קול בצורות מסוימות בשבת:

אך חושבני שהמון העם אינו יודע כלל להבחין בכך, ויכול לטעות ע"י זה לומר שמותר גם להדליק ולכבות את החשמל בשבת. ולכן אף לדין אין להתיר דבר זה כי אם במקום צורך גדול. וכעין זה מצינן בשאלת יעבץ הנ"ל, דאע"ג שסובר דעריכת שעון בשבת דומה לפתיחת וסגירת מנעול דשרי, אפילו הכי כתב שלמעשה נכון להחמיר מפני שנראה בעיני הבריות

כתיקון כלי, וכ"ש כאן... והדבר צריך הכרעה.

ולענ"ד דברים אלו מתאימים עד למאוד לנידון דידן, ובמיוחד שניתן לבוא לידי עשיית מלאכות אסורות עם המכשיר הזה בדיבור בדיוק באותו אופן. אין דברים יותר מתאימים לסכם את הנידון דידן מדברים שכתב הרב אלישיב קנוהל זצ"ל (צאה לט תשע"ו עמ' 99):

האם אנו מעוניינים בשבת מעין זו הממשיכה את ששת ימי המעשה כמעט בלא הבדל, להוציא את התפילות וסעודות השבת? האם אין להלכה מה לומר בתחום זה? נודה על האמת שגם כיום השבת שלנו שונה ממה שהייתה בדורות הקודמים - החשמל ושעוני השבת, מתקני החימום החשמליים הדומים לכירה גרופה וקטומה או לפחות מכך, מאפשרים לנו להתנהל בשבת בתחום התאורה והמיזוג והמזון כמעט כמו בימות החול... וכפי שרמזו וכתב במאמרו שעלינו להיות אמיתיים, כנים, ישרים והוגנים ולהבחין "בין הקלה על השביתה בשבת ובין המשך פעילות החולין". וכפי שכתבנו לעיל מספר פעמים, עלינו לוודא שהשבת לא תהפוך לזולה ומזולזלת בעיני הבריות.

סיכום

אין במאמר זה פסק הלכה, אלא פתיחה לדין במציאות עכשווית שצריכה מענה הלכתי.

א. אין בשימוש ה"אמזון אקו" בשבת איסור דאורייתא.

ב. כל דיבור שמביא למעשה ישיר בלי אפשרות לאי-ביצוע הוא כמעשה בידיים ממש.

ג. יש מקום להתיר שימוש במכשיר ה"אמזון אקו" לצורך מצוה וחולה כל עוד זה לא מביא לידי זילות השבת, והדבר נתון לשיקול דעתם של גדולי הפוסקים.

ד. אף שאין איסור בשאלת מכשיר "האמזון אקו" שאלות שאינם בגדר "עובדין דחול" ו"דובר דבר", יש מקום לשקול אם ההיתר יביא לידי זילות השבת וחשש לשימוש אסור במכשיר, ואם יש חשש כזה אין להתיר זאת.

נספח: תשובת הגר"ד ליאור שליט"א⁹

הרב דוב ליאור

רב העיר
קריית ארבע היא חברון ת"ו

בס"ד, כו אדר תשע"ח

לכבוד
ר' איתן קופיאצקי

השלו' והברכה וכט"ס.

י"שר כוח על מאמרך אודות שימוש בשבת במכשירי "אקו" ו"אלקסה" (המבצעים מלאכות עפ"י דיבור האדם) שבו ביררת את הנושא על כל פרטיו והיבטיו. גם לענ"ד נראית מסקנתך שהדיבור אל המכשיר ועי"ז הוא יעשה פעולה אין בו איסור דאורייתא, אלא אולי איסור דרבנן או רק משום עובדין דחול. לגבי העניין אם דיבור נחשב למעשה, הבאת דוגמאות שדיבור עביד מעשה כמו מחמר. אולם נראה לענ"ד שלא שייך לדמות מילי דשבת לשאר עניינים. מצינו בתורה שלפעמים גם מחשבה פועלת חלות כמו נדיב לב בעולות, סופר המכוון לכתוב לשמה בסת"ם או המפגל בקדשים במחשבה בלבד לדעת הרמב"ם. כמו כן אם בעל כלי חושב שאין לו עוד שימוש בו, הכלי יורד לטומאה במחשבה בלבד. אולם בשבת התורה אסרה ל"ט מלאכות, וגדריהן נלמדים מהמשכן שבו לא הייתה מלאכה שנעשית ע"י דיבור. לכן אפילו אם בשאר מצוות התורה מצינו שמחשבה או דיבור פועלים ונחשבים כמעשה ומתחייבים בזה איסורים, בשבת אין בדיבור איסור כלל, פרט למחמר אחר בהמתו שהתורה אסרה. לכן לא שייך לומר שיש איסור דאורייתא באמירה למכשיר לעשות מלאכה בשבת, אלא אולי איסור דרבנן או משום עובדין דחול. י"ה"ר שבזכות חיזוק שמירת השבת נזכה כולנו בקרוב לראות בגאולת עמנו וארצנו.

החותם לכבוד התורה ולומדיה,

דוב ליאור